

ÉRTEKEZÉSEK.

A

TÁRSADALMI TUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL.

ELSŐ KÖTET. 1867—1870.

KIADJA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.

A M. T. AKADÉMIA
FŐTITKÁRI HIVATALA

PESTEN.

EGGENBERGER-FÉLE AKAD. KÖNYVKERESKEDÉS.

(Hoffmann és Molnár.)

1873.

3 136 02

ÉRTEKEZÉSEK

a társadalmi tudományok köréből.

Első kötet. 1867—1870.

I. Szám. Az uzsora törvényekről. Szinováczy Györgytől.	
1867. 17 l.	Ára 12 kr.
II. Szám. A magyar mezőgazdaság. Keleti Károlytól.	
1867. 19 l.	12 kr.
III. Szám. A nemzet szellemi élete a párizsi kiállításon. Dr.	
Konek Sándortól 1867. 42 l.	30 kr.
IV. Szám. A magyar Korona országainak legújabb népesedési moz-	
galmai. Dr. Konek Sándortól 1868. 52 l. . . .	35 kr.
V. Szám. Jogtudomány s nemzetgazdaságtan. Kautz Gyulá-	
tól. 1868. 38 l.	25 kr.
VI Szám. A statistika hivatalos és tudományos művelése. Keleti	
Károlytól. 1868. 41 l.	30 kr.
VII. Szám. A római jog s az újabbkori jogfejlődés, Pulszky	
Ágostontól. 1869. 27 l.	20 kr.
VIII. Szám. Gaius. Rentmeister Antaltól. 1869. 116. l. . .	70 kr.
IX. Szám. Záder György magyar akadémiai tag emlékezete. Tóth	
Lőrincztől. 1869. 26 l.	25 kr.
X. Szám. A törvénykezés reformja. Ökröss Bálinttól.	
1869. 18 l.	25 kr.
XI. Szám. A büntetés rendszerről általában, különösen a halálbünte-	
tésről Poroszországban, Pauler Tivadartól	
1870. 26 l.	25 kr.
XII. Szám. A bírósági szervezet, különösen a bíróságok megala-	
kulása. Baintner Jánostól. 1870. 37 l. . . .	25 kr.

A NEMZETEK

SZELLEMI ÉLETE

A PÁRIZSI VILÁGKIÁLLÍTÁSON.

DR. KONEK SÁNDOR

RENDES TAGTÓL.

PEST,

EGGENBERGER FERDINÁND MAGYAR AKADÉMIAI KÖNYVÁRUSNÁL.

1868.

A NYOMDÁSZNÁL

KÖNYVEIM EMLÉKE

A NYOMDÁSZNÁL

DR. KÖRÖK SÁNDOR

PEST.

Nyomatott Emich Gusztáv, magy. akad. nyomdásznaál, Pesten, 1897.

A NEMZETEK SZELLEMI ÉLETE

A PÁRIZSI VILÁGKIÁLLÍTÁSON.

Dr. KONEK SÁNDOR RENDES TAGTÓL.

(Olvastatott az 1867. october 28-dikai ülésben.)

Jóllehet minden haladás, melyet valamely nemzet a termelés bármely terén tesz; minden vívmány, melylyel akár az őstermelés, akár a műipar, akár a tudomány és művészet vagy a társadalmi élet bármelyik mezején dicsekedhetik, némileg azon nemzet szellemi életét tükrözteti vissza, és így a világkiállítás minden osztálya képes tanúságot adni a kiállító nemzet szellemi mozzanatairól: mindazonáltal a népek magasabb szellemi élettörekvései leginkább azon termelényekben jutnak kellő felismerésre és teljes érvényre, melyek a szellemi foglalkodásnak legsajátlagosb szüleményei, értem a *tudomány és művészet* közvetlen productumait.

E tekintetben a jelen párizsi világkiállításon úgy a rendezés, mint az osztályozás megfelelőbb szervezete folytán kettős szempontból örvendetes haladás mutatkozik; egyrészt t. i. a nemzet collectiv törekvéseinek öntudata hatalmas lendületet nyert, és az egyes kiállítók versenyzése fölé vagy legalább mellé az egész állam productiv ereinek, összes anyagi és szellemi kincseinek lehető teljes bemutatására irányzott köztörekvés lőn helyezve; másrészt a szellemi élet egyes szálainak egy külön csoportozatban lett meglehetősen összefoglalása annak kellőbb feltüntetését tevé lehetőbbé.

Nincs tagadás benne, hogy az eddig volt világkiállításon legalább a kevésbé eléhaladt államok részéről az egyes iparosok és kiállítók inkább önmaguk mint országuk

közérdekét tartván szem előtt, kevésbbé azon voltak, hogy hazájok egyetemleges iparossága, mint inkább, hogy abban való saját érdemök jusson teljes kifejezésre. Ha igaz is, hogy az egyes iparosok magántörekvéseiből képződik az összes iparállapot fokozata, és hogy ennélfogva az egyesek ebbeli érdemeik elismerése, nemzetközi megjutalmaztatása mintegy visszaszívárog az egész nemzetre, a közügy ily versenygés mellett mégis annál nagyobb kárt vallhat, minél kevésbbé általános az efféle magánversenyzési ösztön, és minél kevésbbé egyenlően terjed ki az minden képesebb termelőre, minden tekintélyesb iparüzőre; mert így sajnos hézagok keletkezhetnek és keletkeznek is, számos ágak vagy épen nem, vagy legalább oly mérvben nem lelven képviseltetést, mely annak valódi állásáról megfelelő képet nyújthatna.

Valamely ország, valamely nemzet ily körülmények közt a társországok és nemzetek közküzdtérén könnyen jóval szegényebbnek, jóval hátrábbállónak látszhatik, mint ez valóban van, csak azért, mivel hiányzik a közszellem, mely az egyesekkel elfelejtetné vagy csak háttérbe szoríttatná az önérdeket akkoron, midőn a haza közérdeke forog kérdésben; mivel hiányzik a tisztultabb honszeretet, a valódi hazafiság, mely az egyeseket saját előnyük eltagadásával áldozásokra készíti még akkor is, midőn abból reájok sem dicséret, sem kitüntetés nem háramlik.

Nem a szűkkeblű, önző magánérdek, hanem a közérdek szempontjából kell kiindulni, midőn világkiállításról van szó; békés harc az, mely a világ népei közt foly, attól nem szabad senkinek elmaradnia, ki harcra képes, senkinek nem szabad megjelenni másként, mint a legjobb fegyverrel, mely felett rendelkezik; a harczképesek elmaradása épúgy mint a megjelenők silány felfegyverkezése csatavesztésre vezet, pedig ezen békés küzdelem terén is minden vereség súlyos, sajnos veszteség.

Mellőzve azt, hogy mennyire sértő valamely nemzet büszke öntudata, ha midőn a világ népei bármely tekintetben megmériköznek egymással, akár fiai közönyössége, akár az efféle international megmériközésben rejlő közérdek fel nem ismerése folytán, nem fejtheti ki ama dús nemzeti erőt, mely különben

rendelkezésére állana, — a termő erőknek s a meglevő terményeknek hiányos félszeg bemutatásából még tetemes anyagi hátrányok is keletkeznek, mert a világforgalom terén való szerepelésre nem elégséges a merő öntudat, a saját erejében való nyugott elbizakodás, hanem kell, hogy azt mások is felismerjék és megbecsülni tanulják, mivel csak így remélhető a megérdemlett hatalompoleczra való juthatás, csak így biztosítva lehet a már elfoglalt állásban való megmaradhatás, vagy még magasabb fokra leendő felemelkedés.

Hol a közszellem ki van fejtve, hol a hazának közbecsülete az összes honpolgárok, de különösen az iparosok és termelők körében ha nem is magasabb, legalább egyenlő vonalon jelenkezik saját czégbecsületünkkel, ott már olynemű megállapodott közérzület és tapintat vezérli az egyeseket a világtárlatra szánt tárgyak kiszemelésében, mely nem engedi, hogy országuk egyik másik tekintetben vagy éppen nem, vagy csak a valónál gyöngébben képviselve legyen. A termelők és iparosoknak kiképzett és az önérdékkel szerencsésen egybeolvadó közszellem öntudatlanul mind azon elemeket fogja közszemlére juttatni, melyekben mint főtényezőkben rejlik az ország ereje, hatalma és nagysága. Minden culturnépnek legutóbbi kiállítását ez irányban jellemezve találtam, mindegyikén az egyetemlegesség jellege tűnt fel, mindegyiken többet kevesebbet a collectiv képviseltetés, az országos és nemzeti erőhatalom öszkifejeztetésére irányzott köztörekvés vala észlelhető.

Így példaképen Helvetia szorgalmas népe, mely szülőföldje égalji és természeti viszonyainál fogva inkább csak a baromtenyésztés és vadászatra látszik utalva lenni, de bámulatos erély, lankadhatlan kitartás és páratlan akaratszilárdság folytán minden természeti akadályon keresztül hatolva feltűnőleg rövid idő alatt a legelső iparos nemzetek körébe tudott felküzködni, nagy mértékben áthatva van azon öntudattól, hogy a világkiállítások ama tér, melyen meg kell mutatniok, hogy a természet-adományokból szerény adagot nyert hazájok biztos sikerrel képes versenyt futni még a leghatalmasabb államokkal is, ha mindjárt azok kedvező éghajlatban, nagyszámú és gazdag népességben, közlekedési könnyűségben

és számos egyéb előzményekben mindannyi szövetségessel dicsekedhetnek iparuk óriási és gyors kifejtésében. És midőn a jelen világkiállításon ez államnak talán inkább területe vagy népe számviszonyához, mint termelési tevékenységéhez arányítva kihasított belső tér korántsem fogadhatta be a kiállításra beküldött tárgyakat, a sveiczi nép a neki jutott szerény térség magaslatait épügy mint a külső párkosztályrészeit használta fel műszorgalmi becses kínesei bemutatására. Egyáltalán a sveiczi osztály a jelen kiállításon legszembevetőbben constatálja a collectiv kiállítások nagy előnyeit, a jó benyomás, melyet szűk térre szorított ugyan, de azért még is csinosan felszerelt és választékos kiállításuk minden szemlélőre tesz, jobbára a collectiv képviseltetésnek műve.

Hol a közszellem ninesen még kellőképen kifejtve, hol a particularismus mindenütt útjában van az összevalóság és egybeolvadás közérzületének, s így az iparosok valamint minden egyébben, úgy a világkiállítás fontos ügyében is pusztán cégérdekük által hagyják magukat vezettetni, ott a közszellem, az érdekközösség alapján, ha szükséges, még tényleges eszközökkel is kifejtendő, mi vagy közvetlenül történhetik a világkiállítás érdekében működő országos bizottságnak erőlyes és buzgó utánjárása vagy közvetlen a társulási és egyesülési hajlam ébresztése és folytonos táplálása által; addig is pedig, az e miatt a világkiállításon netán támadható hézagok képviseltetés kipótlásáról egyéb úton kell gondoskodni, mire nézve legelőbb tekintve a nemzetek szellemi életének helyesebb képviseltetését, bátor leszek némely ujjsmutatásul szolgáló módokat javaslatba hozni.

Az országok collectiv képviseltetéséről kellő gondoskodásnak szüksége talán egy világkiállításon sem vált annyira érezhetővé, mint a jelen párizsin. A világtárlati palotának helyes belrendezésénél fogva egyfelől a felvett csoportozatok szerint létesített körvonalú csarnokokban az egyes államok által kiállítva lett homogéntárgyak egymás mellé sorakozva kerültek közszemlére, mi által azon tökélyesedés és haladási fok magától szökik szembe, melyen az egyes államok ugyanazon iparág terén eddig vergődtek, míg másfelől a körvonalokat sugárokként átmetsző csarnokok és termek az egyes

országok minden csoportból való kiállítmányait együttesen és egyszerre állítják szem elé; ezen átmetsző vonalok annál fogva legvilágosabban tüntetik fel az egyes államok gazdagságát vagy szegénységét, egyszersmind alkalmas anyagot szolgáltatván a világ nemzetei közti tanulságos párhuzamokra.

Ezen csarnokok előtt fájdalmas érzet foghatja el mindazon népeket, és azok közt nevezetesen bennünket magyarokat is, kik hol egyes iparosaink és termelőink közönyössége, hol általunk el nem hárítható egyéb bajok miatt országunk kincseit nem találjuk azon mértékben versenyre juttatva, mely a biztos siker reményével kecsegtethetne; igen, meg kell valánom, hogy hazánkat sok tekintetben, de kiváltképen tekintve nemzetünk szellemi életét, korántsem találtam olyformán képviselve, hogy a culturnépek családjában hennünket különben jogosan megillető hely kiállítmányaink szerény voltában vagy távolról lelhetne némi igazolást.

E szomorú észlelet annál sajnosabb, minthogy épen a jelen kiállításon legelőször sikerült Magyarországnak, legalább részben, külön képviseltetést kivíni, mi egyrészt a magyar kir. bizottság főközegeül működő hazánkfia *Térey Pál* bölcs mérséklettel, akarat szilárdságot, ildomossággal férfias elszántságot párosító époly erélyes mint eszélyes fellépésének, másrészt pedig a közös ausztriai bizottság első biztosa *Schüffer* udv. tanácsosnak a körülményeket helyesen méltató tapintata és szivélyes készségének köszönhető. És talán nagyon is jó, hogy a magyar korona területének a többi örökös tartományoktól való elkülönzése csak is a nyers terményekre szorítkozott, miben bár itt is felette sok kívánni való maradt, mégis diadalmasan jelenkeztünk a kiállító országok és népek díszes sorában, holott az egyes iparágakban, jelesen a szellemi életet feltüntető körökben, a különvállás csak annál kirívóbban tüntette volna fel a sok tekintetben még a legelmaradottabb népekénél is hiányosabb képviseltetésünket.

De épen azon keserű tapasztalásban nagy reményt keresek a jövőre. Azon számos östermelő, iparos, kereskedő, azon sok szak- és nem szakember, tudós és nem tudós, művész, stb. szóval azon minden osztályú és foglalkodású hazánkfiak, kik a világtárlat megismerésére hazánkba époly nagy,

vagy talán aránylag még nagyobb számmal mint bár honnan indultak vagy még jelenleg is indulnak Párizsba, kétségkívül azon meggyőződést fogták vagy csak fogják magukkal hazavinni, hogy minden honfinak elutasíthatlan egyik kötelessége: telhetőképén oda törekedni, nehogy ezentúl szülőföldünk valaha bármely alkalommal is a valónál mostohább színben tűnjék fel, hogy mindnyájunknak erőnkhez képest azon kell lennünk, nehogy nánálunkl sok tekintetben hátrább álló népek merőben csak a nemzetközi küzdelem terén kínálgató alkalom eszélyesebb felhasználása által és így csak látszólagos felülszárnyalás folytán bennünket a világ színe előtt hátrébe szorítsanak.

Kétségkívül a világtárlat meg szemlélésére elég nagy számmal Párizsba rándult iparüzőink többjei megbánkodva nézték a másországbeli ipartársaiknak kiállításra jutott és érmeikkel kitüntetett olynemű készítményeit, melyeknél jelesebbeket maguk is képesek szolgáltatni, mások bizonyosan megtisztelni tanulták azon általános tökélyesbülési köztörekvést, mely a kiállított iparczikkék tanúsága szerint másutt honos, mindnyájan pedig hihetőleg azon belső meggyőződéssel tértek haza, hogy ily alkalommal sem időt, sem költséget nem szabad kimélni, miszerint kiki legalább tehetsége szerint a küzdők közt helyt foglaljon, nem annyira saját czégének magán-, mint az egész országnak, az egész nemzet bözbecsületére.

Minél inkább fog az egész országok és nemzetek collectív képviseltetésének 'szükségérzete' az egyes kiállítóknak eddig még nagy mértékben túlnyomó volt önérdeke helyébe lépni, annál hamarabb el fog enyészni a világhiállításoknak azon eddigi árnyoldalaik egyike, mely egyedül csak a czégérdeknek szükkeblüléséből veszi eredetét, és elég károsan abban nyilvánul, hogy túlságos dicsvágytól, félreismert és balra magyarázott becsületérzetből, főleg pedig a jutalmak osztogatásánál elkerülhetlen elmellőzésekből származó agyarodás, féltékenykedés, és képzelt sérelem miatti neheztelések olykor a legjelesebb czégeket is távol tartják a közversenyzéstől. A magasztos öntudat, hogy a kiállítás nem az illető kiállítóknak, hanem nemzetének érdekében történik, növeli egyfelől a kitüntetés becsét, de egyszersmind másfelől mér-

sékli a meghiusult remény keserveit, gátolja vagy csak nehezíti a megjutalmaztatásnak önző czélokra való kizsákmányolását, kitépi végre a czég képzelt sértéséből eredő fájós érzelem fulánkját.

Erős meggyőződéseim hogy a világkiállítások történeti fejlődésében egyik legközelebbi haladás azon átalakulásban fog mutatkozni, mely szerint az egyes kiállítók helyébe mindinkább a nemzetek fognak lépni; a világtárlatok valóságos internationalis küzdtérré fognak válni, hol a kiállítók mint egyes tényezők teljesen háttérbe fognak vonulni a nép összessége előtt; az egyéni rivalitás nemzeti versenygés által, az önérték a közügy melletti lelkesedés által, az elzártság és izolált erő egyetemleges közreműködés és vállvetett tömeg-concurren-tia által, végre az egyéni kitüntetés utáni kapkodás, a félrevezető czégbeli dicsvágy a nemzet közmegbecsülésének kivívására irányzott nemes törekvés által fog felváltatni. Saját hírneve által megállapítani maga nemzetének dicsőségét, és a nemzet fénykörében keresni öndicsőségét, ez, úgy hiszem, jövőben inkább mint a multban leendő vezérsillaga a világkiállításra készülőknek.

Csak is ily átalakulás mellett a világkiállítások meg fognak felelni a napjainkban tetemesen felfokozódott követelményeknek. Megismertetni a nemzetek és államok productiv ereit, feltárni az összes termelés kínálkozó dús forrásait, és megmutatni, hogy mikép és micsoda eredménynyel aknáztatnak ki azok az egyes országokban, mily fokunkinti haladás mutatkozik ebben évről évre, és mi ennek kihatása az általános forgalmi életre: ez épúgy egyik feladatuk, mint a világot az egyes iparosok, gyárnokok és termelőknek e czél elérésére való magántörekvéseikkel és magával a tökélyesbített termelénynyel megismertetni. Minél öntudatosabban fejlődik ki azonban ama czél, annál alárendeltebb szerepre fog jutni az utóbbi, és csak is ily természetszerű alárendeltség mellett az egyes kiállítók vágyai, reményei és követelései vezethetők vissza azon mértékre, melyre kell hogy a gyakran túlsapkodó magánigények szoríttassanak, ha nem akarjuk, hogy a világkiállítások merő magánérdekek tusájává, vagy merő reclamokká elfajuljanak.

Hogy ezen átalakulás már a jelen világkiállításon mintegy előre veti árnyékát, némileg azon körülményből is tűnik ki, hogy a statistika, mely minden világtárlaton egyik mellözhetlen kalauz, mivel a kitett holt kincseknek époly élő tolmácsa, mint az ott hiányzóknak kipótolója, hogy, mondom, a statistika, mely különben is a tévedéseknek legjobb correctivuma, és a nemzeti erőknék egyedül igaz súlymérője, maga is a jelen kiállításkor némikép már a mondott átalakuláshoz mért irányban mutatkozik.

Eddigelé t. i. csak a bő tudósításokban, melyek a világkiállítások felett utólag keletkeztek, az egyes kiállítmányokra vonatkozó adatok használtattak fel az összes iparág teljes statistikai képének készítésére, míg az előlegesen kiadott catalogusok rendesen csak a kiállítók üzlettelepét illető stat. adatokra szorítkoztak; holott a jelen kiállítás alkalmával legtöbb államok részéről megjelent igen becses specialajstromokban már az egész államnak a kiállított egyes tárgyra vonatkozó iparállása és forgalma statistikailag feltüntetve találhatik.

E tekintetben is a mintaszerű statistikai szervezetnek egyáltalán példányképeül elismert *Belgorszá*g első vonalon emlitendő. Igen becses, több mint 50 ívre terjedő Specialcatalogusa nem csak a kiállításra vonatkozó hivatalosokmányokat egész terjedelmökben közli, és az ország általános statistikájának rövid vázlatát adja, hanem a felvett 95 osztály mindegyikénél az egyes kiállítók elősorolása előtt az ama osztályba vágó cikkek általános termelési és forgalmi viszonyait a lehető legrészletesebb adatok segélyével akkép illusztrálja, hogy az összes állambeli fejlődésnek legujabb története innen 1861-től egész 1865-ig szem elé állíttatik. Ezenkívül minden nevezetesebb gyár és mütelepnél a termelő képesség, az évi termelés nagysága, valamint a forgalmi üzlet ritka pontossággal közöltetik, mi által Belgiumnak világtárlati catalogusa egyuttal az ország megbecsülhetlen statist. kézikönyvévé válik.

Ily kalauz mellett azután a mily könnyű époly érdekes és tanulságos a belg kiállítást szemügyre venni; de ily munka csak is ott keletkezhetik, hol a hivatalos statistica oly példás szerkezettel bir mint épen Belgiumban.

Nagy *Brittania* különben a gyakorlati statistica e szülő földje szintén ha nem is oly terjedelmes, de szűkebb keretben igen sok adatot szolgáltató catalogussal lépett fel, melyben a három törvényesen egyesült országnak a legújabb időkig terjedő általános statist. rajzán kívül, minden egyes osztályról szintén a legutóbbi termelési és forgalmi adatok utánzásra méltó szabatossággal közölve találtatnak.

Szintoly terjedt sőt beltartalma és jeles szerkesztésére a belgországot megközelítő ama becses stat.munka, mely a kiállítás alkalmából az olaszországi bizottság részéről e cím alatt: *L'Italie économique en 1867. avec un aperçu des industries italiennes à l'exposition universelle de Paris*, adatott ki, melynek első részében az olasz királyság közigazdászati helyzete az 1867-ik év elején rövideden ecsetelve van, a második részben pedig minden egyes iparágnak legújabb állását és történeti alakulását egész a jelen évig részletesen feltüntető statistika foglaltatik, míg végre a harmadikban az egyes kiállítók névszerint elősorolvák rövid stat. jegyzetekkel, melyek iparvállalatuk terjedelmére, termelési és forgalmi üzletére, valamint egyéb tudnivalókra vonatkoznak, úgy hogy ezen special Catalogus is az ország valóságos statist. kézikönyvének beillenek, mi annál becsesebb, minél tanulságosabb, és érdekesebb egyrészt a nem rég egy összállammá alakult olasz királyságnak jelen gazdasági állapota, és minél nehezebb volt eddigelé másrészt ezen gazdasági viszonyokkal egész totalitásukban megismerkedhetni.

Ausztria is Special Catalogusában nem csekély figyelemre méltatta a birodalmi statistikát, csak hogy több gondlón fordítva az egyes kiállítók magánvállalataikat illető special adatokra, mint az egész iparágat összefoglaló egyetemleges adatokra, noha mindenütt legalább is az 1865-ik évi forgalmi üzlet, sokhelyt még ugyanazon évről való termelési nagyság is elismerésre méltó szorgalommal feljegyezve található.

A jó példa ezen, mint sok más tekintetben, a magyar bizottságnál is készséges utánzásra talált, a külföldnek szánt és azért francia nyelven megindított s Catalogue special du royaume de Hongrie cím alatt csak keveset elkészve meg-

jelent magyarkiállítási Catalogusban a rendelkezésre álló termelési adatok meglehetősen terjedelemben felvételével, sőt a magyar bizottság a statistika tisztének helyes felfogásáról az által is szóló tanúságot adott, hogy egyik külön termében három nagy táblán honunk főtermelési statistikáját feltüntetni igyekezett, hogy így a számok döntő nagysága némiképp helyre-pótolná a dús terményeinkből csaknem megbotránkoztatásig csekély mérvben kiállításra jutott mutatóványaink parányiságát! számoknak kellett szólniuk ott, hol tényeknek lehetett volna helyök!

Ausztria és a vele e téren is önállóan fellépett Magyarország minden esetre a statistikának ilyforma felhasználása, valamint a nemzeti képviseltetés ilyképeni felfogása által számos európai államot, sőt magát Poroszont is túlszárnyalta, mely utóbbi speciál Catalogusában szorososan csak az illető kiállítók ipartelepére vonatkozó statist. adatoknak engedett helyet, mi annál sajnosabb, miután az egyuttal az észak-német-szövetség államaira is kiterjedvén, felelte kedves alkalom nyílt volna a világtárlatra megjelenőket az új szövetségnek az anyagi és szellemi culturélet terén való összerövível egyetemlegesen ez úton megismerkedtethetni. Ennek ellenében a déli német államok, névszerint Bajor, Würtembergkirályság, Baden és Hessen nagy herczegség részéről megjelent Catalogusokban a statistikát megint többet kevesebbet azon irányban látjuk szerepelni, hogy az illető államok összproductivitása juttattatik kifejezésre.

Egyáltalán nem csak Európának többi államait, még orosz és törökbirodalmat is a statistika ezen újabb felhasználásának teljes mértékben látjuk hódolni, a részükről megindított Catalogusokban, eddig teljesen ismeretlen maradt társadalmi vidékeket statistikailag felderítő igen becses adatokra akadhatván, hanem e példát még több délamerikai köztársaságok részéről is utánozva találjuk, mint péld. a Notice statistique sur le Chili et catalogue des minéraux és több más efféle az illető országbeli kiállításnak mintegy commentárjául megjelent érdekes közlemény.

Minden esetre már az eddig csak példaképen felhozottakból elég világosan tűnik ki, hogy már a speciálcatalogok

készítésénél az egyes államoknak a kiállítók által nagyobb kisebb mérvben kifejezésre juttatott iparossága inkább maga totalitása, mint az egyesek közreműködési osztályrésze szerint lőn felvéve, szóval hogy a nemzetek collectiv termelőképességére nagyobb súly lőn fektetve, mint az egyes termelőkére, és így már a kiállítás kezdetén a fenérintett átalakulás némileg vala észrevehető; még inkább fog ez a kiállításról szóló értesítésekben helyt nyerni, miután már maga a kiállításnak belső elrendezése a tudósítókat arra fogja utalni, hogy az egyes országokat azon szempont szerint is vegyék szemügyre, mely szerint azoknak összes kiállítmányaik együttesen jelentkeznek, névszerint szemközt ugyanazon államok máshonnan ismeretes iparfejleményével. *)

Miután pedig alig foroghat fenn kétség, hogy a jelen kiállításon alkalmazásba jött és megfelelőnek bebizonyult világtárlati elrendezés azontúl is sinórmértékül szolgáland, sőt miután igen valószínű, hogy épen az előbbi világkiállítás-kor, úgy mint a jelenlegi alkalmával az egyes iparüzők részéről tapasztalt, pusztán az önérdek előtérbe való nyomulásából származott viszályok és idegenkedések ellen leghatályosabb gyógyszerül fog ajánlkozni, ha az önérdek fölé a közérdek, a magánproductio részletesbemutatása helyébe, vagy csak a mellé az össztermelés általános feltüntetése fog helyeztetni,

*) Erről többi közt kétségtelen tanúságot tesz az ausztriai központi bizottmány részéről dicséretre méltó gyorsasággal megindított és egyes füzetekben már megjelent végtudósításhoz csatolt programm, mely szerint minden egyes tárgynál a tudósítók fő tekintettel lesznek arra a) hogy mennyiben a termelési feltételek a mezei, és műipar egyes ágaiban a legutóbbi időben lényeges változást szenvedtek; b) hogy minemű változások álltak be a legujabb találmányok folytán úgy a fogyasztási viszonyokban, mint a termelények kellendőségére nézve; c) hogy miféle haladás észlelhető a kiállító nemzetek részéről az egyes termelési ágakban, és miféle eszközök segítségével sikerült azt kivívni; végre d) mindenütt azon a természetben vagy állami intézményeken sarkalló okok bővebben fognak megvizsgáltatni, melyek miatt Ausztria némely termelési ágakban más országok mögött maradt, és meg fognak vitattatni azon módok és eszközök, melyek által egyrészt a fejlődési akadályok eltávolíthatók, másrészt a kivívott túlsúly tartósan biztosítható, szóval mindenütt az újabb haladásoknak a mivelődési és gazdasági közállapotokra való befolyása ki fog emeltetni.

közel fekszik a kilátás, hogy ezen átalakulási processus lehetőleg gyorsan fogja befutni műfolyamát, a nemzetek és az international kiállításoknak, úgy mint az egyes kiállítók kétségtelen üdvére.

Hogy azonban erre szükséges leend a világkiállítások közti határidőt hosszabbra szabni, mint ez a legutóbbi alkalommal történt, jelesen hogy legalább egy évtizednek lefolyása kívántatik, alig vonható kétségbe. A rövidebb időközökben, nevezetesen a minden öt évben ismétlődő hason nagyszerű színmutatványnak hátrányai úgy technikai, mint nemzetgazdászati szempontból jóval szembeszökőbbek, sem hogy a hosszabb időköznek szükségessége iránti meggyőződés jövőben mindenfelé magának utat ne törjön.

Minden óriási, gyors haladás mellett, mely napjainkban a gyakorlati élet összes köreibben, de kivált műtani irányban észlelhető, néhány év alig mutathat fel oly általános fejleményt, mely akár a productiverők kibontakoztatásában, akár a termelények tetemesb tökélyesbítésében, akár a műtani eljárások lényeges javításában, akár végre a még oly nagyszerű felfedezések és találmányoknak kellő hasznosításában és általánosításában kézzelfogható előhaladást engedne felismerni. Az egyes kiállítók részéről elkerülhetlen nagy áldozatok pénzben, időben és személyes fáradozásokban, párosulva a felcsigázott becsületvágyból eredő termelési túlhajtással, valamint a rendjelek, érmek és egyéb kitüntetések utáni vadasszattal oly lázas állapotot idéznek elő, mely csak úgy válhatik tűrhetővé sőt némileg még üdvössé is, ha a kiállítás után huzamosb időköz engedtetik lefolyatni, minthogy különben az iparos, ki alig heverte ki a túlságos erőfeszítés szülte bajait, ki alig hogy visszakerült rendes üzletének kerékvágásába, újra felriasztatik a közeledő új kiállítás csábingere által, a kitüntetés utáni vágyakodás, álhírszomj elvonván őt a termelés hétköznapi pályájától, oly ösvényre sodorja, melyen öndicsőítésére rendkívülit igyekszik előállítani, remekműveken töri fejét, és nem dolgozik többé biztos közönség, hanem kétes világdiesség számára, nem maga az ipartermelény, hanem csillogó érem kedvéért.

A nemzeti termőképességnek előtérbe helyezésével ellen-

ben lassankint meg fog szűnni azon balhiedelem, hogy csak az ünnepies köntösben bemutatott czikkek, csak az eredetiség által remeklő művek számolhatnak elismerésre, mert nemzetek tömeges fellépésénél kevésbé rendkívüliségek, mint a termelés rendes folyamában megszülemleni szokott termények és készítmények képezik ama súlyokat, melyek az internationál mérleg serpenyőjébe vetendők.

Ily átalakulás mellett kevesbedni fog az egyes kiállítókra háramló fejenkénti költségosztalék, lejjebb fog szállni a kiállítmányok válogatott fényűzésű felszerelésére eddig szükségesnek látszott költsékezés miatt már oly magasra rugott kiállítási budget, és a komolyabb cél kétségkívül egyszerűebb kiállítási modort fog létrehozni, mi által — valamint egyfelől a kiállított tárgyak soliditása és belbecsének megbíráltatása érezhetően fogna megkönnyebbítetni, úgy másrészt ez által a világkiállításnak komoly tanulmányozása nem csekély mértékben volna elősegítve. Természetes, hogy ezen az úton a világkiállítások egyszersmind meg fognak szabadulni azon sokféle, főleg a mostani párizsin, a tulajdonképi cél rovására felhalmozódott sallang és salaktól, nem fognak többé úgy mint most Párizsban a világ minden zugjaiból legheterogennebb, a kiállítással semmi összeköttetésben nem lévő, merő szemléleti tárgyak összehordatni, csupán azért, mivel csáb-szerek gyanánt szolgálnak a kíváncsi néptömegnek a kiállítás termeibe való becsödtetésére, mert épen ezen a dologhoz nem tartozó cifraságok a látogatók nagy részét a komolyabb céltól t. i. a kiállított tárgyakkal való bensőbb foglalkozástól, azoknak tanulmányozásától elvonják, sőt még a komoly szándékú szakférfit is rendes tanulmányaiban annyiban akadályoztatják, a mennyiben minduntalan útjában vannak, ötlet ok nélkül kifárasztják, és vele csakhamar az egész kiállítást eluntatják, mit bizonyosan sokan az oly nagyszerűnek látszó jelen párizsi kiállításon magukon tapasztalhattak.

A világkiállításoknak, hogy jövőjük legyen, vissza kell térniök első conceptiójuk eredeti feladatához, mely szerint hivatván a népek közt folyó szellemi harcznak végetlen mezejéről jelentkezni, a hol pedig népek jelennek meg a küzdorompók előtt, oda nem valóik sem szemfényvesztő színpalak,

vagy hézagfedező díszítmények, sem a merő kíváncsiság vagy épen nyereszkesedésre számított mutogatások. De csak is úgy, ha ily átalakulás mellett a világkiállítási eszme phoenixként saját hamvaiból tisztúlva fog kikelni, remélhető, hogy nem fog teljesedésbe menni azon Párizsban sokfelé hallatott jóslatszerű aggodalom, mintha a jelen párizsi kiállítás jóformán örökre, vagy csak hosszú, igen hosszú időre fogná befejezni a világkiállítások sorát.

Egy másik előnye a párizsi kiállításnak a szellemi élet nyilvánulásainak könnyebb feltűntethetésére azon körülményben keresendő, hogy a homogén tárgyak egyáltalán bizonyos csoportozások alá kerülván, a művészet és irodalom termelényei is, valamint azokhoz rokon többi termelési ágak két főcsoportba beosztva együttesen kerülhetnek statisztikai vizsgálódás alá; és ha mindjárt a felvett 10 csoportnak további osztályozása ellen sok tekintetben alapos kifogások tehetők is, mindazonáltal az 1-ső és 2-ik csoport egyes osztályai mind oly tárgyakat tartalmaznak, melyek a szellemi élet létketéseinek felismerésére szolgálnak, míg másfelől azokban jóformán mindent találhatunk, mi e cél elérésére vezethet, főleg ha még a 10-ik csoportozat első két osztályát hozzáveszszük.

Az első csoport merően a művészet tárgyait, névszerint olaj és egyéb festvényeket, rajz és szobrászati műveket, metszvényeket sat. foglalván magában, melyek inkább belső műértékük mint nemzetgazdászati fontosságuk szempontjából veendő figyelembe, ezekről mint nem szakember, tüzetesen nem is fogok szólni, de a 2-ik csoportból sem fogok minden osztályra tekintettel lenni, jelesen nem a fényképészetet, és a hangszereket tartalmazó osztályra, ellenben a nyomda- és kiadói üzlet tárgyait, mint a szellemi élet legközvetlenebb tényezőit, behatóbb tárgyalás alá fogom vonni, és ez a mai felolvasásom tárgyát képezendi, míg a sajtóiparral rokon ágakat, nevezetesen a papírgyártást, a művészetnek egyes iparágakra való alkalmaztatását, a természet vegytani és egyéb tudományos készülékek körüli ipart feltüntető osztályokról más alkalommal szerencsém leendő nemzetgazdászati lag értekezni, mely alkalommal egyszersmind tekintettel leendek a 10-ik csoportban előforduló 89 és 90. osztályra, melyeknek egyike a gyer-

mekoktatásra szánt tanmódokat és eszközöket, a másik pedig a felnőttek számára úgy a családi magán körben, mint a községek, társulatok és egyes műhelyek körében használatni szokott kiképeztetési közegeket és könyvtárakat törekszik megismertetni.

Ha mindjárt a sajtó termelényei nem annyira tekintve évi mennyiségöket, mint inkább tekintve minőségöket, szolgálhatnak tanúságul valamely nép szellemi tevékenységéről, még is az évenkénti nyomtatványok még számbeli mozgalmában is, kivált a szellemi termés folytonos hullánczásában némi ármérő kínálkozik a szellemi élet lüktetéseinek megbecslésére, mindezek felett pedig a napi sajtó, mely leginkább a nagy olvasó közönség szolgálatában áll, nem megvetendő támpontokat nyújthat úgy az általános műveltségnek, valamint a szellemi kincsek iránti közérdeklődésnek terjedelme körül szükséges tájékozásra.

Erre pedig két tényező működik közre: az egyik magok a könyv- és nyomda- intézetek, melyek a nyomtatványokat közvetlenül létesítik és leginkább üzletök műtani tökélyesbítése által jótékonyan hatnak ki a szellemi élet szükségleteinek folytonos öregbítésére, és magasabb igények keletkezére; a másik tényező pedig a könyvkiadói és kereskedelmi üzlet; ez utóbbi a nyomtatványok keletkezését és elterjedését közvetítvén, az abbéli szükségletet valamint egyrészt kielégíteni, úgy másrészt folytonosan táplálni és élesztetni törekszik; a nyomdászatnak minden műtani haladása tehát épúgy mint a könyvárusi üzletnek minden tetemesb gyarapodása kedves tanúbizonysága a szellemi szükségletek öröndetes emelkedésének.

A könyvkiadói és eladási üzletnek helyes szervezése nem csekélyebb mértékben hat ki a nyomdászat műtani tökéletesbítésére, mint viszont ez utóbbi a könyvárúforgalom élénkítésére és folytonos növesztésére. E kettő tehát kölcsönös egymásrahatásánál fogva kapcsolatosan veendő tekintetbe, valahányszor a sajtóiparnak kellő méltánylása forog szóban.

Miért a párizsi világkiállításon is e kettő egybefoglaltott, noha különben egészen más szempontok forognak fenn

az egyik és másik iparosságnak megbírálásánál, névszerint a nyomdászatnál leginkább azon technikai haladások vetendők latba, melyek a nyomtatványoknak minél correctebb formában, minél csinosabb és izletesb alakban, minél nagyobb gyorsasággal és olcsóbb áron való kiállíthatását lehetővé teszik: míg a könyvkiadói és kereskedelmi üzletnél leginkább azon vállalkozó szellem veendő tekintetbe, mely a szellemi és anyagi erők kellő hasznosításában, a társadalmi élet igényeinek, valamint a forgalmi constellatiók szerencsés kielésében és ezek segélyével a szellemi kincsek gyors és általános folyamatba való vételében nyilvánul.

Jóllehet tehát az egyik és másik is különböző téren mozog, mindazonáltal közös a cél, melyre mindkettő törekszik; jóllehet továbbá a nyomdászok inkább jelentkeznek mint közvetlen képviselői a sajtóiparnak, mégis a könyvkiadói és eladási üzletnek is abban jelentékeny osztályrésze van, és mindkettőnek egybefoglalása valamint együttes szemügyrevétele annál igazoltabbnak látszhatik, minél gyakrabban mind a két iparossági ág úgy foly össze ugyanazon egy vállalkozó kezében, hogy czélszerűen egymástól el sem választhatók; sőt ha a világkiállításokon a nemzetek szellemi tevékenységét olyformán mint anyagi termőkéességük és az egyetemlegesség szempontjából kívánjuk érvényre juttatni, teljességgel nem is lehetne e két tényezőt egymástól elkülöníteni, mert az egyik a másiknak kiegészítője, az egyik a másiknak épügy előzménye mint egyuttal természetes szüleménye, és nem tudom a nemzeti irodalom gyors és biztos felvirulása inkább sarkall-e a nyomdászat, vagy pedig a könyv-árú üzlet megfelelő szervezésén és sikeres fejlődésén.

Miután pedig a nyomdászatnak mint minden, a munkások egyéni ügyességén gyökerező, iparágnak biztos fejleménye sok tekintetben a nyomtatás vezényletével és technikai kivitelével megbízott személyzetnek képzettségi fokától függ, a nagyobb tökély, mely a nyomdászat terén valamely államban észlelhető, egyszersmind kedves tanúságot tesz az abban közreműködő munkások magasabb szellemi képességéről.

Ezt a párizsi világkiállítási grand jury igen helyesen felfogta, mert alig van osztály, melyben a segédszemélyzet

oly bő mértékben részeltetett a „cooparateur“-ek“ számára nagyon is bölcsen rendelt külön kitüntetésekben, mint épen a 6-ik osztályban ; 10 segédlő ezüst, 34 bronzéremmel, és 42 dicsérő okmány által, összesen tehát 86 segédmunkás levén kitüntetve.

A mi a sajtóiparnak a jelen világkiállításon észlelhető képviselését illeti, első sorban *Franciaország* említendő, mely már az elfoglalt térség nagyságánál, a kiállítványoknak a hely színére való könnyű és olcsó juthatásánál, és egyéb a helybenlevés szülte előnyöknél fogva, valamint a többi ágakban úgy a nyomdai ipar terén is tömeges fellépésével az egyes kiállító államokat természetesen jelentékeny mérvben felülhaladta ; kezdve a császári nyomdától, majd minden tekintélyesb czég telhetőleg igyekezett a legújabb kiadású munkák, betüöntvények, szín-nyomtatványok és egyéb nyomdászati termelények époly izletes mint tömeges bemutatása által a francia sajtóiparnak kellő elismerést szerezni, miért Franciaország, tekintve a kiállításra került nyomtatványok általános létszámát, első helyen sorakozik. Találkoztak különben itt is és pedig jelentékeny forgalommal dicsekvő né-mely telepek, mint például Lahure, Lecoffre, Lévy Mihályé és másoké, melyek, nem tudni mi okból, szerényen visszavonultak a nagy küzdelem elől. A francia kiállítás különben nem annyira az utolsó világkiállítás óta a nyomdászat terén tett szembetűnő haladás által, mire a közbe esett 5 évi időszaknak rövideége szintén károsan látszott kihatni, mint inkább a legújabb kiadásoknak teljesebb bemutatása által tűndöklött, noha egy egész ága az irodalomnak, nevezetesen a különben oly bő termésű francia jogtudományi irodalom, végképen elmaradt.

Mind a mellett a betüöntésben, az öntvények utáni le-nyomatokban, továbbá a galvanoplastikai tömörnyomtatásban, különösen pedig a chromo-lito- és typografiában a leg-utóbbi években félreismerhetlen haladás mutatkozik, mely, párosulva tökéletesebb gépsajtóknak évről évre észlelhető nagyobb elterjedésével, a nyomdaiparnak oly fejleményt kölcsönöz, hogy Franciaországban mintegy 900 könyv és 800 nyomda számíttatik, és ezek közül 89 könyv- és 391

könyomda telep maga Párizs városában található, ez utóbbi azonfelül még valami 131 rézmetsző és 318 olvasó termen kívül 548 könyvkereskedői teleppel bír, míg a többi Franciaországban körülbelül 3900 könyvkereskedés számíttatik. A sajtó évi termelése igen jelentékeny, névszerint 1866-ban 13,883 munka jelent meg, köztök valami 2000 politikai és valóságbeli, 1500 történeti, földrajzi és népismei, 1900 egyéb tudományos tartalmú, 1000 a mezey mű és kereskedelmi ipart tárgyazó, a többi mind szépirodalmi; továbbá az időszaki iratok száma 1771-re rúg, köztök 336 politikai tartalmú hírlap, végre a kö- és réznyomatok évi mennyisége 30,000 darabra becsültetik, mihez még mintegy 9000 zenedarab járul, úgy hogy a kiviteli forgalomban a nyomdaipar termelényei évenként 8—10 millió forint értékben szerepelnek.

A kiállítók közt, kiknek összes száma 144-re rúgott, a császári nyomda-intézettel is találkozunk, mely nem csak az ország roppant nagyságú és becses tartalmú földismei térképével, hanem különösen azon számos mintákkal tündöklött, melyeket a birtokában levő régi modoru nyelvű nyomataiból és nyomdabetüiből kiállított, jelesen valami 140 efféle mintanyomatok egybegyűjtve következő feliratú táblázaton lettek bemutatva: *tableau des principales formes graphiques employées par les peuples anciens et modernes a diverses types étrangers*. Mily gazdag ezen intézet oly betűkben, melyek a különböző korszakbeli francia nyelvre vonatkoznak, az érintett táblázaton előforduló következő jegyzetből elég világosan tűnik ki: *la série des types français conservés dans les collections remonte à 1640 ; cette serie continuée sans interruption jusque à nos jours forme maintenant un ensemble de 28,000 poinçons et de 48,000 matrices.*"

A magánkiállítók közül legmagasabb kitüntetésre, t. i.

*) *Kolb* (Handb. der vegl. statistik Lipsee 1865) a franciaországi könyvnyomdák számát 1037-re teszi 9500 szedővel és 3000 egyéb nyomdászsal; az 1863-ki évnek sajtó mozgalmát pedig jóval kevesebbre becsüli mint a mennyit az újabb hivatalos adatok a múlt 1866-ki évre eredményeztek, t. i. *Kolb* szerint 1863-ban csak 4768 munka és mintegy 318 politikai és 6—700 egyéb tartalmú időszaki lap jelent volna meg egész rancziabirodalomban.

a nagy díjra, érdemesnek találtatott *Mame* Alfred és fia czégü ismeretes ház Tours városában. — E czégben Franciaország nem csak első rangú egyik nyomdászát és szintoly magas rangú könyvkiadóját és kereskedőjét, hanem egyszersmind oly vállalkozót tisztel, ki nagyszámú munkásai anyagi és szellemi jólétéről kitünően gondoskodik. A több mint 2000 munkásnak biztos keresetet nyújtó vállalatban oly társadalmi rend és harmonia létezik, hogy éppen ezen a dolgozó személyzet javára irányzott lelkes buzgalom megjutalmaztatására oda ítéltetett a nagy díj. Kiadásai különben époly díszesek mint jutányos bolti árúak; így a számos nevelés és hittani, valamint egyéb tudományágbeli könyveknek némelyei nyolczadrétben csak 80 centimes, azaz 32 kron; 16-d rétbén 25, sőt 32-d rétbén éppen csak 10 centimes vagy 4. o. é. kron kelnek; de nyomatnak is 30000 — 100000 példányban.

A kiállítás dússága, épúgy mint az évi üzletnek terjedelme és a vállalatnak társadalmi és gazdasági helyes elrendezése tekintetében az előbbi czéggel méltán versenyt futó *Hachette*-ház arany éremmel lön kitüntetve, mivel csak a könyvkereskedési és nem egyuttal a könyvnyomtatási üzletnek is képviselője; különben kiváló érdemei igazgató és kezelő személyzetének juttatott többrendű kitüntetések által bőségesen lőnek elismerve. Arany érmetek nyertek még *Best* a *Magazin pitoresque* kiadója, ki újabban indított többféle kiadásokban foglalt illusztrációk csinosbításával régi hírnevét újra megalapította; továbbá *Claye* ismeretes jelességű kiadásai miatt, noha újabbal ez alkalommal nem lépett fel; nem különben *Morel* építészeti és szépirodalmi kiadványaiért, *Crété* üzletének a legutóbbi időben adott figyelemre méltó terjedelméért, *Goupil* gyöngyörű metszetei, és *Hangard-Mauge* szép chromolitografiáiért.

Az ezüst és bronz-érmek nagy száma (48, illetőleg 51) mely ez osztálybeli francia kiállítóknak jutott, elég szőllóan mutatja, mily sűrűen foglalák el a francia czégek a világtárlat termeit; és csupán azon körülménynél fogva, hogy a kiosztandó érmek száma már előre lett meghatározva, és különösen az aranyérmeké aránylag csekély mértékre szorítva,

megtörtént, hogy a kiállítók közül többen kénytelenek lettek ezüst éremmel beérni, kik különben minden egyéb viszonyok közt méltán arany éremre tarthattak volna igényt, mint péld. *Dupont* Pál, ki már egy félszázad óta a közigazgatási czélokra, valamint számos nagyobb magánvállalatok számára kívántnyomtatványokatszolgáltatván, könyv-és könyomdai, valamint kereskedelmi üzletét oly dimenziókra tudta hozni, hogy 120 tisztviselő, 1200 munkás, 116 részben gép-, részben kézisajtó és két papírszárító gőzerőmű segítségével évenként mintegy 30 millió ív nyomtatványokat hoz létre és több millió forintba menő évi forgalmat idéz elő. Azenfelül olcsó lakosztályok, közfürdők, külön iskolák, könyvtár-segélyzési társulat s több más társadalmi intézkedés létesítése által munkásai anyagi és szellemi jólétének emeléséről buzgón gondoskodik, ebbeli nemes törekvései a vezénylő és segéd személyzetének osztogatott több rendű kitüntetésben lelvén némi elismerő megjutalmaztatást. Így szintén a strassburgi *Silbermann*, ki fölséges színnyomtatványaival messze haladja meg minden többi vetélytársait, és e tekintetben a legelső francia iparosok sorában foglal helyet, minden más körülmények közt arany éremre lett volna méltatva, nem különben iparostársa *Berger-Levrault* is (szintén strassburgi cég), ki azonban az ezüst érmen felül a becsületrend jellel lön fődíszítve. Említsem még *Massont*, *Martinet Plon*, *Didot* testvéreket, *Jouast Hetzelt*, *Renouard*, de *Morgues* testvéreket, *Garnier*, *Guerier*, *Jouvet*, *Didier*, *Charpentier*, *Delatage* és másokat, kik különféle munkák és könyvekért, vagy *Gouthier-Villars* és *Durod*-ot, kik specifice tudományos munkákért, *Le Clercet*, ki liturgiai, *Baudayt*, ki építészeti, *Lievret*, ki szépművészeti, vagy *Goupyt*, ki külirodalmi munkákért, vagy *Armen-gaudot*, *Curmer* és *Charpentiert* (nantesi), kik képes könyvekért, vagy végre *Salmon-t*, *Bertaut*, *Derriey*, *Laurent*, *Char-don*, *Delâtre*, *Becquet*, *Leovillet*, *Bry*, *René* és *Sirey* testvéreket, kik hol különféle könyv- és nyomtatványokért, hol réz és egyéb metszetekért, hol másféle kö- és könyvnyomtatási eszközökért ezüst éremre érdemeseknek íteltetnek; és hol van még hosszú sora azon kiállítóknak, kik más kitüntetésre méltóknak találtattak.

Nagybritanniának ritka tőkélyre emelkedett nyomdászati ipara a párizsi kiállításon is fényes diadalt ült. A hírlapbélyegnek, valamint a papirra előbb kivette volt fogyasztási adónak megszüntetése, mi által a nagyobb hírlapoknak mesés olcsó áron való előállítására s eladása, valamint ezzel karöltve a szükséglet roppant növekedő arányában magának a nyomtatásnak tőkélyesbítése vált lehetővé, nem különben a gépek használata úgy a betüöntésre mint a betűszedésre és a betűk széthányására, a vízirányos sajtók nagyobb mérvbeni alkalmazása, a stereotípiának jelesen a nagyobb forgalmú hírlapoknál általánosabb felhasználása, végre a munkabérnek darabszám szerint helyesebb szervezése mindannyi kedves tényezők a sajtóipar öröndetes felvirágoztatására, mihez még a véső és metszés művészetben valamint a színnyomtatásban tett szerencsés haladások járulnak, úgy, hogy jelenleg jóval jelesebb minőségű nyomtatványok csekélyebb áron állíthatók elő, mint ezelőtt sokkal silányabb termelények.

Már az 1861-ik évi census szerint a nyomdaipar egyes ágaiban a britbirodalom európai népességéből összesen 37,905 egyén nyert alkalmazást és biztos keresetet, ezek közül nem kevesebb mint 13937 a londoni könyvnyomdákban volt elfoglalva; az évi forgalom pedig nyomtatott könyvekkel még internacionális szempontból is oly nagy, hogy a ki- és bevétel évenként 6 — 7 millió forintba rúg; névszerint 1865-ben a bevétel 1,19,4000 frtra, a kivétel ellenben 5.100,000 forintba ment.

Főmunkássága a brit sajtóiparnak a roppant hírlapüzletben nyilvánul, miután a három törvényesen egyesült országban péld. 1864-ben nem kevesebb mint 1657 újság és folyóirat jelent meg. Igen szerencsés, általán utánzásul ajánlható gondolat volt Nagybritanniának hírlapgazdagságát a világkiállításon felette gyakorlati módon közszemlére juttatni; ugyanis négy spanyolfal alakjára készített állványon, melyeknek mindegyike három szárnyból állott, a legközelebbi 1866-ki évben megjelent hírlapok s egyéb időszakos iratok egy-egy példányban akkép lettek kiállítva, hogy minden egyes hírlapnak czíme és feje vala látható, és miután minden egyes ily állvány 370 — 400 számot magában foglalhatott, a kiállított lapszám szintén mintegy 1600-ra rúghatott.

Ha mindjárt nálunk az időszakai sajtó összehasonlíthatlanul szűkebb körben mozog is, mégis érdekes lett volna efféle csekély fáradságba és még csekélyebb költségbe kerülő collectio által a magyarországi napi sajtónak mozgalmát bemutatni, hiszen az 1863 — 65-ki adatok szerint csak a magyar nyelven megjelenő hírlapok, folyóiratok és szaklapok száma egy-egy évben 75 — 76-ra rúg, mely szám bármennyire is összetörpül szemközt a tekintélyes britországgal, még is jobb véleményt kelthetne a magyar nemzet ebbeli szükségletei és haladása felől, mint az ebbeli adatoknak teljes elhallgatása. Mily jó benyomást tett péld. Angolországban azon gondoskodása, hogy gyarmatai részéről is hason kiállítás létre jöjjön; mily jól esett például déli Ausztráliának, és Victoria gyarmatának, vagy Canada és Új-Skótiának, a jóreményfoki s Sz. Móríc szigetének, valamint Natal afrikai birtokának az 1865-ki évről való összes hírlapjait és folyóiratait egybeállítva megszemlélhetni, mily dicső fényben mutatkozott ezen szellemi mozzanatokban a brit népnek a gyarmatosítás ügyében különben is köztudományos gyakorlati képessége.

Britországnak sajtótermelény-kiállítása ép oly tömeges mint választékosnak mondható, csak az önálló kiállítók száma a félszázat meghaladta, többen pedig együttesen collectív kiállításra szerencsésen egyesültek. A chromolitographiában oly remekművekkel lépett fel, hogy *Brooks* ismeretes londoni cég arany, *Hanhart* és *Rowney* szintén londoni cégek ezüst *Dickes*, *Macdonald* és *Mac Gregor*, s mások bronz éremmel lőnek kitüntetve leginkább jeles színnyomatú mutatóványaikért. A könyvnyomtatás terén *Spottiswoode*, *Chambers*, *Bradbury*, *Evans Sirtue*, *Stephenson*, *Cassel Petter* és *Galpin* ismeretes londoni vállalatok, a glasgowi *Mackenzie* ezüst érmekre méltóknak találtattak, míg számos más kiállító és segédjeik hol bronz éremmel, holddicsérő okmánynyal megjutalmaztattak. Az angol gyarmatok kiállítói közül péld. a melbourni *Ferres*-féle cégnek, a sydney *Richard* nak, az újdélwalesi (Brisbane városából) *Belbrige* cégnek, az Adelaide városából való *Cox* vállalkozónak, a Quebec canadai fővárosból való *Desbaratz* és *Brousseau* testvéreknek stb. bronz érmek jutottak ebbéli törekvésök nagyon is kiérdemlett elismerésüül.

Olaszországból, hol a könyvnyomtatás még a XV-ik században gyors terjedést és a tudományok akkori virulásával karöltve járt tartós fejlődést nyert, utóbb azonban a politikai és társadalmi átalakulások szülte viszályoknál fogva majd tespedés és sajnos hanyatlásnak indult, majd kiemelkedve mély álmából pillanatnyi lobot vetett, hogy újra visszaessék méla tétlenségébe, hol végre legujabban az országnak politikai önállóságra jutásával a sajtó is új életre ébredt — összesen 54 kiállító jelent meg, és a kiállításra jutott nyomtatványok kedves tanúságul szolgáltak, hogy a nyomdaipar újra és pedig megfeszített erővel törekszik régi hírnevét ezen iparágban helyre állítani.

Egész Olaszthonban (oda nem értve a pápa eddigi birtokát) jelenleg mintegy 600 nyomda létezik 2000 sajtóval és 8—101,000 ezen és a rokoniparágakban elfoglalt személyelyel. De a könyvkereskedés, mely hivatva van a nyomtatványoknak kelendőséget szerezni, és közvetítése által a nyomdaipart éleszteti, az olasz államban még igen hiányos szerkezettel bir, az egyes könyvkereskedők közt még nem található amaz érdekközösség és solidaritás szülte associatio, mely e téren inkább talán mint a forgalmi élet bár mely más ágában szükségesnek bizonyul nagyobb eredmények kivívására, minthogy ily hiányos szervezés mellett a szellemi termelések nem kerülvén kellő forgalomba, holt kincsek gyanánt sem a vállalkozó kiadónak, sem magának a társadalomnak nem hajthatnak kellő hasznót; kitűnik ez azon zsenge kivitelből is, mely a különben nagyobb olvasó közönségre méltán igényt tartható olasz munkák részéről mutatkozik, így az utolsó négy éven át 1862 — 65-ig átlag valami 800000 frtra menő bevétel mellett az egész olaszországi ebbeli kivitel egy-egy évben csak 220000 frtra rúgott.

Addig, míg az egyes könyvkereskedelmi telepek nem fognak egy közös hálózatra akkép egybefűződni, hogy az egyik a másiknak ápolására és viszonyos támogatására szolgáljon, a sajtóipar sem fog örvendetes fejleménynek indulhatni. Ez valamint Olaszországra nézve, úgy nálunk is áll, a könyvkereskedők közt inkább mint bármiféle más kereskedelmi ágnál a testületi szellem szerencsés kifejtése nem csak

az illetők magán-, hanem az ország közérdekében is fekszik, mert attól függ sok tekintetben az irodalomnak és azzal a nemzet összes szellemi tevékenységének többé-kevésbé gyors kibontakozása és megerősülése. Az olaszországi kiállítók közül különben a mechtaristák velencei nyomdaintézete III. Napoleon Julius Caesarjának örmény nyelven eszközölt kiadásáért ezüst éremmel, a florenczi *Barbera Cellini* és *Le Monier*, a pisai *Nistri* testvérek, a nápolyi *Mattei* és *Nobile*, végre a turini *Pomba*-féle czégek bronzérmeikkel lőnek kitüntetésre, míg a pápai államterület részéről megjelent összesen három kiállítónak egyike sem méltattatott kitüntetésre.

Tekintve a könyvkereskedés czélszerű szervezését, valamint a könyv és mű-árúforgalom élénkségét, Olasz honnak némi ellentétje *Németország*, mely e tekintetben igen díszes helyet foglal el az európai államok sorában, és ehhez képest a párizsi világtárlaton is tiszteletet gerjesztő mérvben szerepelt, nem annyira talán a kiállítók száma, mint czégük tekintélye és a kiállítmányok becses volta által; ugyanis az észak-német szövetség részéről 30 kiállító jelent meg, ezek közül pedig 15, tehát éppen fele része kitüntetésre méltónak találtatott, sőt a mennyiben a versenyen kívül maradt porosz kir. nyomda, mely leginkább értékpapírok és bélyeg-féle mutatóványokkal szerepelt, figyelmen kívül hagyatik, több mint minden másod kiállító részesült kitüntetésben. Jelesen az arany éremre érdemesnek íteltetett Szász királyságnak egyik újabb vállalata t. i. a *Giesecke* Armin és *Devrient* Alfonstól Lipcsében csak 1852-ben alapított, azóta pedig a legújabb időkig évről évre folytonosan oly mértékben gyarapított mű és nyomdaintézet, hogy minden a nyomtatásba vágó műtelepekkel bőségesen felszerelve nem csak több német kormány számára a szükséges értékpapírokat, valamint a közhitelintézeteknek a bankjegyeket, váltóleveleket stb. szolgáltatja, hanem stereotyp és egyéb becses nyomtatványai mint jelesen a kiállított codex siriaticus, monumenta sacra palimpsesta, novum testamentum vaticanum — appendix codicum celeberrimorum — codex diplomaticus Saxoniae regiae s egyebek által a közfigyelmet méltán magára vona.

Az ezüst éremmel feldíszítettek közt első vonalon em-

litendő a jelen század első éveiben (1805) megalakult és világforgalmi jelentőségre emelkedett *Brockhaus* ismeretes czége Lipcsében, mely könyvkereskedelmi ágában 53 főre menő személyzettel régi és új könyvek eladását, névszerint a bizományi üzletet oly terjedelemben üzi, hogy mintegy 100 külföldi kereskedéssel áll szoros összeköttetésben és 150000 kötetre terjedő antiquarius-könyvtárt tart folytonos rendelkezésre, a könyvkiadói üzlettel is évről évre fokozódó mértékben foglalkodván, olyannyira, hogy évenként körülbelől már 120 új munkára vállalkozik, és általa czége fenállása óta legutóbbig kiadott mindenféle nyelvű és tudományágú munkák száma 2600-ra rúg (köztök többrendbeli magyar is). Nyomdaintézete e háznak 17 gép és 16 egyéb sajtót valamint 306 egyént foglalkodtat; a betüöntés, a fametszés, a tér- és képnymatok készítése mindannyi külön telepeken gyakoroltatik, úgy hogy egész személyzete jelenleg 562 főre rúg; kiállítmányai, úgy tekintve a beküldött munkák számát, mint válogatott beltartalmukat és kiállításuk csinosságát, teljesen megfeleltek a czég világhírnevének.

Egy másik kitünő czége az északi szövetségnek az 1780. óta Braunschweig városában létező *Vieweg*-féle, mely a könyvkereskedéssel szintén egybekötven a nyomdászatnak minden egyes ágait, sőt még külön papírgyárt is, oly terjedt üzlettel bír, hogy 380 személyt közvetlenül foglalkodtat, és Némethonon kívül az összes polgárosodott világgal áll forgalmi összeköttetésben. Kiállítmányai az újabb irodalom dísztermelényei közül válogatva szintén teljes összhangzásban voltak a ház régi hírnevével.

Trowitzsch berlini könyvnyomda-, betüöntöde és könyvkiadói vállalata, mely már 1711 óta fenáll, névszerint naptárak és a szentírásnak különböző nyelven tömeges kiadása által jeleskedik, rendszeren minden évben 28 és több önálló külön naptárt indít meg, egyet mást 120000 és több példányban; a szent írás népies kiadását illetőleg elég említeni, hogy pél. csak a brit bibliai társulat számára innen 1857-től kezdve nem kevesebb mint 1.783,000 példány az intézetben lőn előállítva. Az említett czég különben még a stereotypiának valamint a betüöntés nagyszerű fejlesztése körül különösen

érdemesült, és az abba vágó kiállítmányai ezüst éremmel lőnek kitüntetve.

Egy másik berlini czég t. i. *Ernest* kiadói vállalata az építészeti, régészeti és műtani munkák kiadása körül nagy érdemekkel bír; 16 éven át, mióta t. i. e vállalat létezik, már 235 a fennebb mondott irányú, jobbára igen becses és költséges munka került színre, mely e vállalatnak köszönheti létét, és pedig némelyeknek egy-egy példánya 1850 tallérba, vagyis 2775 forintba jő. Az e czég által a jelen kiállításra nagy mennyiségben hozott munkák, képek és ábrák teljesen megfeleltek azon közvárákozásnak, melyet neki már az első párizsi kiállításon sikerült felkelteni; mi is a nemzetközi bírálók részéről az odaitélt ezüst érem által elismerve lett.

Duncker berlini udv. könyvvarus, ki 1837 óta nem csak részletes könyvkereskedéssel, hanem történelmi, biográfiai, katonai- és szépirodalmi munkák, legujabban még nagyobb-szerű művészeti, névszerint Kaulbach-féle rajzművek kiadásával foglalkodik, ebbeli kiadványai folytán szintén ezüst éremre érdemesnek találtatott. Hason kiténtetésben részesített *Lorch* lipcei nyomdaintézete, melyben 1830. óta minden elkövetetik a hieroglif, sanscrit, káldéi, siriai, arab, héber, aethiopiai és más régi nyelvű munkák lehető correct és csinos kiadhatása érdekében, és a bemutatott újabb kiadványok kedves tanúságul szolgáltak ezen szép törekvések jó sikeréről. Az említetteken kívül még *Decker* és *Dressler* ezüst, a düsseldorfi *Schulgen* és *Breidenbach*-féle czég, valamint a berlini *Gronau* és *Gerold* bronz érmekkel, végre *Ebhardt* nyomdája Hannovera városában dicsérő okmányokkal lettek megjutalmazva.

A mi, tekintve a könyvkereskedést, Lipce városa az északi német szövetségre, az a déli Németországra nézve *Stuttgart* városa, mint általán egyik gyűpontja a német birodalmi könyvkiadó-üzletnek. *Württemberg* királyság a nyomdaipar terén tiszteletre méltó helyet foglal el; e kis ország 106 nyomda- és 125 könyv és műárú eladási teleppel bír, és csak a könyvforgalmi üzlet évenként 3 — 4 millió forintra becsülik, melyben Stuttgarton kívül leginkább Ulm, Tübingen, és Reutlingen városok részesítvék; volt is ezen az anyagi és szel-

lemi művelődés magasabb fokára emelkedett állam a párizsi kiállításon kellően képviselve, 23 kiállító jobbra tekintélyes mennyiségű nyomtatványokkal igyekezvén a nemzet abbeli productiv állapotát kellő világosságba helyezni; közöttök első sorban említendő *Cotta* világhírű kiadó üzlete, mely közel 100 külön munkával jelentkezett a versenytéren; *Ebner* és *Seubert* 31 jobbra építészeti mű és természettani munkával; de ezen, valamint egyáltalán más állambeli kiállítók részéről kitett munkák közt több régibb kiadással is lehetett találkozni. Ha igaz is egyrészt, hogy valamely nyomda vagy könyvkiadói vállalat, a mennyiben üzletét egész terjedelmében és minden irány felé kívánja megismertetni, némelykor régibb kiadványokra is kénytelen visszatérni, de nem téveszthető szem elől másrészt, hogy az időszakilag rendeztetni szokott világi kiállításoknak egyik feladatuk leginkább az utolsó kiállítás óta észlelhető haladásokat feltüntetni; és valamint erre már a francia grand jury ez alkalommal több ízben ügyelt, úgy még inkább jövőben annál általánosabb vezérnézetté fog válni, minél inkább a nemzet összproductivitása és így az összes nemzetéleti fejlődés fog bíralat alá vonatni; mert ellenkező eljárás mellett gyakran a haladás helyett a megállapodás és a kivívott babérokon való kényelmes kipihenés fogna megjutalmaztatni, vagy a már más alkalommal kitüntetett érdem ok nélkül új dicsőséget fogna aratni, sokszor másoknak újabb és azért dicséretre méltóbb törekvéseik rovására. A felemlített két czégen kívül Würtembergiából még *Hallberger* Ede kiadó és nyomdaüzletnek tulajdonosa 23 válogatott, jobbra újabb kiadású munkákkal jelent meg, és szintén ezüst érmet magának kivívott, míg mások, mint *Macken*, *Nitzschke*, *Hochdanz*, *Baumer* és *Schnorr*, valamint *Thienemann* bronzéremre, *Liesching* végre dicsérő okmányra méltóknak találtattak. Általán a würtembergi könyvkiállítók igen jól felfogták, hogy tömeges kiállítás által nem csak a czég érdekében nagyobb hatást lehet gyakorolni, hanem az ország képviseltetését is tetemesen előmozdítani, miért közülök többben 80 munkával is megjelentek, mi különben a helyközelség és nagyobb közlekedési könnyűségnél fogva nekik természetesen kevesebb áldozatba került, mint a péld. annyira távo-

labb eső és a forgalom ezer akadályával küzködni kénytelenülő magyarországi kereskedőknek.

Bajorország leginkább a regensburgi nyomdákból kikerülő liturgiai munkákkal szerepelt. A *Pustet*-féle czég által kiállított háromrendű missale, a többféle breviariumok, missae defunctorum és egyéb rokontartalmú nyomtatványok, melyek miatt a kiadó már több alkalommal pápai nagy aranyérmekkel, rendjelek és díszcímeikkel megjutalmaztatott, ez alkalommal is magukra vonták a bírálók figyelmét és ezüst éremben adatott meg a babérkoszorú; míg egy másik regensburgi czég az ismeretes *Manz*-féle, (ki az idén elhalt testvérenek bécsi üzletét is megszerezte) továbbá egy kempbeni czég t. i. *Koesselé* szintén igen jeles mise és egyéb egyházszerartási könyvekért, a müncheni *Schneider* és *Braun* féle xylografi intézet végre különféle nyomtatványokért bronz éremre érdemesítették. *Hessen* nagyhercezség csak 3, *Baden* n. hgg. pedig 4 kiállító által vett részt a nyomdaipar képviseltetésében, az előbbieik közül egy (*Keller* Giessenben) ezüst, egy pedig bronz érmet kapott, míg az utóbbiak, jobbra magánszerzők, kik saját műveiket maguk juttatták kiállításra, semminemű kitüntetésben nem részesültek. *)

Belgiomban a könyvnyomtatás 1852 óta, mely évben Franciaországgal kötött szerződés folytán az előbb a sajtóiparnak kétségkívül nagy lendületet kölcsönzött utánnnyomás az írói és művészi tulajdonjog biztosítása végett meg lön szüntetve, lassubb ugyan, de annál szabályosabb fejlődésnek indul; az előbb ingatag alapu volt sajtóipar ezáltal biztosabb talpkőre lévén fektetve, és az utánnnyomatás helyébe mindinkább az eredeti belg művek kiadása jutván. A sajtó és vele

*) Németországnak a párizsi kiállításon volt tekintélyesebb képviselése teljes összhangzásba van azon élénk irodalmi üzlettel, melynek színtere az összes Németbirodalom, így az 1661-ik évre vonatkozó hivatalos adatok folytán a német vámszövetségben 1543 könyv- 1221 kő- réz és egyéb nyomda, és 1714 könyvkereskedői telep számíthaték; és az évenként megjelenő munkák száma 1862-ben 9779-re, 1863-ban 9889-re, 1864-ben 9564-re rúgott, mihez még 1200 — 1300 hírlap és folyóirat járul; az irodalmi és művészeti tárgyak a mintegy 530 millió forintba rúgó évi kiviteli forgalomban, másfél százalékkal szerepelnek, tehát 7 — 8 millió forintba megy e cikkek évi kivitele.

egybekötött iparágakkal mintegy 5 — 6000 egyén foglalkodik és a könyvnyomtatási sajtók száma 500-nál többre rúg, miknek felerésze Brüsszel városára esik, hol valami 250 sajtó áll működésben (köztök 75 gépsajtó). A könyvek be- és kivitele hanyatlásra látszik ugyan mutatni, miután a behozatal, 1855—1865-ik évi 554800 ftról 1,273,200 ftrra emelkedett, míg a kivitel 802000 ftról 365600 ftrra szállott alább; de számbavéve azon arányt, melyben a belfogyasztás időközben növekedett, a könyvnyomdászatnak az utóbbi korszakban való örvendetes emelkedése kétségbe nem vonható; tanúsítja ezt ama dús kiállítás, melylyel Belgországnak ez ágban is dicsekedett, kivált a kath. istenszolgálatra szánt szertartásos könyvekkel, melyek *Dessain*, ismeretes mechelnai cézég által jutottak kiállításra. E cézég t. i. legtöbb kath. államnak szolgáltatja a liturgiai könyveket; jelesen a missale romanum a nevezett nyomdából már 9 kiadásban, a breviarium 11, az egyes szerzetrendi külön breviariumok 6, a horae diurnae 8 kiadásban jelentek meg, és az egyes államokban használt külön liturgiai könyvek több mint 600 toldalékkal adattak ki, mindezekből több mutatóvány a világtárlaton kiállítva, és ezüst éremmel megjutalmaztatva lett. E kívül még más 22 kiállító jelent meg, hol újabb kiadású munkákkal, hol könyvomatokkal és egyéb nyomdai czikkekkal, közölök *Muquardt* Brüsszelből válogatott főleg illusztrált mutatóványaiért szintén ezüst éremre íteltetett méltónak; hasonkitüntetésben részesültek még a Gent városából való *Van-Dosselaere* és *Annoat-Brökmán*, mely utóbbi különféle tudományos és egyéb tartalmú munkákkal, névszerint 90 kötetten jelentkezett a világkiállítás küzdterén. A szomszéd *Németalföld* szintén 21 kiállító által volt ez ágban, jelesen a keleti (kinai és japáni) irodalom ágában képviselve, de sem ezen, sem a londoni kiállításon nem vala képes nagy figyelmet gerjeszteni, mi már a csekély osztalékból is kitűnik, mely nekik a grand jury részéről ez osztálynak odaitélt kitüntetésekkel jutott.

Elmellőzve Európának többi államait, melyekre nézve csak általán megemlíthető, hogy az *Oroszbírodalom* már azon körülménynél fogva is, hogy a szellemi élet lüktetései e ropant államtestben még igen zsenge természetűek, főleg ugyan-

azon birodalomnak más osztályokban volt képviseltetéséhez képest igen gyöngén volt repraesentálva, de hogy *Spanyolhon* is főleg szemközt az annyival kisebb szomszédállammal *Portugalliával*, nem különben a minden egyéb tekintetben dús adagokkal jelenkezett *Helvetia*, nyomdászat szempontjából sok kívánni valót hagyott fen, míg másrészt péld. *Norvégia*, és a mi mindenesetre örvendetes tünemény, mind a *Törökbírodalom*, mind pedig *Görögország*, és ez utóbbi különösen elég szép számú eredetisajtó termelénnyel, léptek fel a kiállítók sorában. Az *észak-amerikai* szövetség részéről, tekintve az ottani nyomdaiparnak époly óriási fejlődését, minőt legtöbb más iparágban ott megszoktunk, nem mutatkozott annyira élénk részvét, minő méltán várható lett volna, a 9 kiállító által beküldött nyomdászati mutatóványok korántsem képviselték a szövetségnek dús irodalmi életét akkép, mint ez péld. csak a brit Canada részéről történt.

Ellentétül megemlítendő, hogy a *Hawaï* vagy *Sandwich* szigetek országából az eredeti munkák és nyomtatványok igen szép adaga került a világtárlat színterére. Ezen csak 283 □ mfdnyi területtel és nem egészen 70,000 főnyi népséggel bíró királyság a jelen kiállításon is fényesen tanúsította, hogy a nagy Oczeanon nincsen szigetesoport, mely oly felköltött culturettel dicsekedhetnék, mint ezen egy szabadelvű alkotmány alatt az anyagi és szellemi művelődés összes téren különös örvendetes fejlődésnek induló nagy-oczeáni állam. Már évek előtt 900 sűrűen látogatott elemi tanoda több főtanintézet, és igen mozgékony napi sajtó birtokában volt, és hogy legujabban e téren nem állapodott meg, hogy jelesen a nyomdászat mily dicséretes tevékenységet fejt ki, legjobban a párizsi kiállítványokból kivehető. Így maga *Honolulu* fővárosból 5 kiállító jelenkezett merőben eredeti munkákkal és nyomtatványokkal, névszerint: az ottani evangelikus társulat hawai nyelven nyomtatott bibliákkal, földrajzi, számtani és egyéb a vasárnapi iskolák számára megjelenő kézi könyvekkel; a hawai kormány részéről különféle füzetek s folyóiratok küldettek be, jelesen a polgári és büntető törvénykönyv, az 1841 és 1852-ik évi alkotmánylevel, hawai zászló név alatt; hírlap; a törvényhozó testület által 1845 — 1865-ig szavazott

törvények gyűjteménye, „The Polynesian,” „Hawaiian Reports” és „Hawaiian Spectator” című hírlapok és folyóiratok stb.; *Gulik* és *Whitney* honolulu nyomdatulajdonosok Független sajtócímű képes újságot, egy hawai-angol szótárt, egy hawai szótárt, énekeket és legendákat, *Damon* ugyancsak Honoluluból egy tudományos szaklapot mutattak be stb. Valóban ezen polynesiái állam, mely a világcultur áradattól félre látszik esni, a párizsi világtárlaton szellemi tekintetben volt képviseltetésével több európai államot megszégyeníthetett. Pedig ha valamely kiállító nemzetre, úgy bizonyosan a hawaiiakra nézve a helyszínétől való távolság mentségül szolgálhatott volna, ha történetesen egészen el is maradt volna. — Mindenesetre a mezei ipar terén is épúgy mint a szellemi műveltség mezején, dicséretesen előretörő *hawaii* királyság buzdító példájára lehet jóvaltöbbelőzménynyel dicsekvők európai államnak. —

A sajtóipar terén az ausztriai birodalom a jelen világkiállításon nem csak szemközt a helybenlevés szülte előnyöknél fogva valamennyi kiállító államok közt kimagasuló Franciaországgal, vagy a közelség miatt szintén előnyösb helyzetben volt Brit és Belgországgal, hanem szemközt a több német állammal is, különösen pedig szemközt a birodalomnak a többi osztályokban jutott tekintélyesebb képviseltetésével, aránylag szerény szerepet játszik, és még szerényebb, mondhatni megszégyenítőleg szegény képviseltetés jutott az e téren alig jelenkezett hazánknak.

Ugyanis az összes ausztriai birodalomból, hol különben 360 könyv-, 206 kö- és 50 réz-nyomda, végre 544 könyvkereskedelmi telep számíttatik, egészben csak 42 kiállító volt bejelentve, és azok közül is 6 elmaradt, úgy hogy az egész ausztriai nyomdaipar, odaértve a cs. k. udvari államnyomdát, meg a birodalmi földtani intézetet is, csak 36 czég által lön képviselve; sőt ezek közt Magyarország, mely pedig hivatalos adatok folytán 84 könyv- és 42 könyomdával együtt, tehát 126 nyomdateleppel bir, épen csak 6 iparvállalat szerepel, holott hazánk iker-fővárosa Buda-Pest maga 38 nyomda-intézettel dicsekszik.

A csekély részvét, mely e tekintetben az ausztriai iparosok részéről mutatkozott, már azon körülményből is elég

világosan tűnik ki, hogy jobbára csak Bécs városa iparosai jelentek meg a világkiállítás küzdterén, a fenérintett csekély számú kiállítóknak több mint 70 %-ja a birodalmi székvárosra esvén, pedig a kiállítók soraiban a szoros értelemben vett iparüzők mellett még több magánszerző is szerepel, kik szellemi termelényeiket maguk mutatták be a nagy világnak. . . Igaz másrészt, hogy több munkák a térképeket és földrajzi egyéb eszközöket tartalmazó osztályban lettek kiállítva, a nélkül, hogy akár térkép alakjával, akár szorosan vett geo- és cosmografiai tartalommal bírnának; így jelesen ezen osztályban a bécsi statistikai hivatal mindennemű kiadványai jutottak kiállításra, tehát nem csak a térkép alakjában megjelenő stat. táblázatok, hanem a többi stat. munkálatok is. Az ábrázatos tabellák közt a 12 ipar-kép érdemel némi figyelmet, azokon a czukor-, dohány-, üveg-, papír-, bőr- és vegytani ipar; nem különben a vas- kőszén- len- és gyapjútermelés rajzilag feltüntetve találhatik; de azon nagyobb mérvű táblázat, melyen a buzának piaczi árai 1856 — 66-ig grafice be vannak mutatva, nem bir nagy jelentőséggel, miután csak négy forgalmi helyről, névszerint Prága, Mosony, Győr és Ujvidékről szóló adatokon nyugszik, és így belértékre nézve nagyon is hátra áll, a más államok, jelesen Angol-vagy Poroszország részéről kiállítva lett hason statistikai tartalmú ábrák mögött. Egyáltalán a birodalomnak eddigelé központi statistikai organumaként működött bécsi stat. hivatal részéről nagyobb választékosság és a kiállítványok megrostálásában való nagyobb gond méltán várható lett volna; minek péld. b. Czörnignek már több világkiállításson figurált néprajzi dolgozatait, vagy az 1857-ki bécsi stat. congressusról szóló tudósítást, valamint egyéb az 1849—59-ki évre vonatkozó, ma már jobbára elavult stat. dolgozatot ujolag színre hozni? hiszen statist. kimutatások, ha egy túlélt időszakból valók, nemcsak hogy a stat. közlegyek ajánlatára nem szolgálnak, hanem inkább szegénységi bizonyítványnak vehetők. Mily egészen más színben tűnik fel pld. csak a svédországi hivatalos statistikának azon közleménye, melyben a születések és némely egyéb népesedési mozzanatok innen 1710-től egész 1865-ig tömör rövidezséggel kimutatvák e cím

alatt: Diagramme representant les naissances et la population par âges de la Suede depuis 1710 — 1865.; sőt még *Rumania* ifjúkorú statist. hivatalának is elég terjedelmes és a legujabb időre vonatkozó közleményeivel lépett fel; figyelemre méltó ujjmutatás a nálunk nem rég létesült magyar statis. osztályra nézve, hogy egy jövő világkiállításon szintén önálló dolgozataival megjelenni törekedjék.

Ugyanezen a térképeknek és szorosan vett földrajzi munkáknak szánt osztályban elég sajtószertüleg még az ipar és kereskedelmi kamarák tudósításaival is találkozunk, és még sajtószertübb, hogy a 40 és több iparkamara közül csak nyolcnek tudósítása lön bemutatva, köztök egy sem a magyar korona területéről; itt csakugyan könnyű lett volna általános, collectiv és kimerítő kiállítást létre hozni, vagy talán helyesebbnek találtatott a bróodi, vagy czernoviczi, pilseni és krakói kamarák jóval csekélyebb érdekű tudósításait a világ színe elé hozni, mint péld. a prágai, vagy bármelyik magyarországiét: noha bizony a kamarák tudósításai is ujabban kevés kivétellel nem szolgáltatnak többé különös jelentőségű statist. kincseket. —

Hogy Ausztria egyéb kiállítmányaihoz mérve könyveszeti tekintetben gyöngén képviselve találtatott, már azon csekélyebb osztalékból tűnik ki, mely neki ezen osztálybeli kitüntetésekben jutott, noha különben a franczia nemzetközi bíráló testület, a mi a jutalmak odaitélését illeti, Ausztria, névszerint Magyarország, irányában nem csak hogy nem kiváló szigorral, hanem ellenkezőleg félreismerhetlen előzékenységgel, mondhatni szembetűnő kegyeletességgel járt el, oly anynyira, hogy az ausztriai kiállítók és köztök különösen a magyarországiak, aránylag nagyobb mértékben lettek megjutalmazva mint bármely más állambeliek.

Így az ausztriai kiállítók az összes többi kiállítók nem egészen 6 százalékját képezik, holott az eddig kiosztott érmek és dicsérő okmányokból az ausztriaiaknak egyáltalán több mint 6 százalék (6. 3 %), sőt némely termelési és iparágaknál, mint péld. a bőrdíszművek, szák fonálbeli szövemények, finomított üveg árúk, szerszámok s különféle erdő- bányá- és huta- termelényekre nézve 10 — 14 % ju-

tott, ellenben a 238 kitüntetésből, mely a nyomdaipart tartalmazó 6-ik osztálynak odaitéltetett Ausztriának csak 11 jutott vagy is 46 %, sőt a segéd munkásoknak engedélyeztetett 86 kitüntetés közül egy sem adatott az ausztriai nyomdászsegédeknek ; kiosztatott t. i. a 6-ik osztály javára :

	a kiállítók közt	a segédlok közt	Ausztriának jutott
nagy díj	1	—	—
arany érem	10	—	—
ezüst „	85	10	6
bronz „	116	34	5
dicsérő okmány	26	42	—
összesen :	238 *)	86	11

*) A 6-ik osztálybeli kiállítóknak odaitéltetett 238 kitüntetés követezőleg oszlik meg az egyes államok közt ; eltekintve a nagy díjtól, mely csak egy franciaországi iparosnak jutott, a többi államok nyertek

	arany é r m e t	ezüst	bronz	dicsérő okmányt	összesen
Franciaország és gyarmatai	7	48	51	22	129
Britannia gyarmataival együtt	1	10	17	1	29
Belgium	—	4	9	—	13
Ausztria	—	6	5	—	11
Poroszhon	—	5	5	1	11
Vürtembergia	—	3	5	1	9
Olaszország	—	1	7	—	8
Bajorország	—	1	3	1	5
Orosz birodalom	—	—	5	—	5
Szász királyság	1	2	—	—	3
Portugallia	1	1	—	—	2
Hessen n. hgg.	—	1	1	—	2
Németalföld	—	—	2	—	2
Ész. amer. szövets.	—	—	2	—	2
Spanyolország	—	1	—	—	1
Braunschweig	—	1	—	—	1
Egyiptom	—	1	—	—	1
Helvetia	—	—	1	—	1
Dánhon	—	—	1	—	1
Görögország	—	—	1	—	1
Hawaii királyság	—	—	1	—	1
Együtt :	10	85	116	26	238

De nem csak hogy az ausztriai kiállítók száma aránylag igen csekély, hanem azonkívül az egyes kiállítók oly zsenge mutatványokkal vagy oly kis adaggal léptek fel, hogy még ott is, hol az osztrák birodalomban különben általában szunyadozó társulási szellemnek pillanatnyi felébredése folytán némikép sikerült collectiv kiállítmányt hozni létre, mint péld. a bécsi könyv és műárusok testülete részéről, az oly soványan ütött ki, hogy a csak 5 fiókból álló szekrény, mely a kiállítmányt magában foglalja, noha közéjük még elég sajtószerűen az egri érseki nyomdának két kiállítmánya is jutott, felsőbb részében egész üresen maradt. Hozzájárul, hogy a kiállított munkák elhelyezése, magas állványokon vagy elzárkozott üvegszekrényekben egyáltalán oly helytelen, hogy legtöbb esetben sem a nyomtatványok typografiai minősége, sem a megjelenése, sem a munkák beltartalma nem vala kivihető, nem legalább a kiállítást látogató nagyobb közönség részéről. Holott péld. Britországa a könyveket nagyobbbrészt csillag formájára összeállított kirakatokban, vagy saját tengelyük körül forgó szárnyablákkal ellátott állványokon akkép juttatta közszemlére, hogy az egyes tábláknak mind két oldalán az egyes irodalmi ágak szerint rendszeresen egybeállított munkák tetszés szerint forgathatók, egész terjedelmök szerint átlapozgathatók és minden tekintetben könnyen meg-bírálhatók, ezen kevés tért elfoglaló és nem csak nyomtatványok, ábrák, jelesen fényképeknek, hanem egyéb tárgyaknak is helyes megszemléltetésére ajánlkozó állványok könyv s mű-árusainknak, valamint többi iparosainknak figyelmébe méltán ajánlhatók; legalább a párizsi világtárlatban több más tárgyakra nézve is igen czélszerűen alkalmazva találtam, így péld. a britországi gyarmatokban előforduló különféle fane-mek ezen époly sommás mint tökéletes átnézetet nyújtó mó-don igen helyesen vannak bemutatva.

Az ausztriai nyomda- ipar képviselői közt *Gerold* ismere-tes czége kiemelendő, úgy az ő kiadása alatt megjelent, mint csak nyomdájából kikerült többféle szakmunkákkal, tan és kézi könyvekkel, továbbá *Braumüller* udvari és egyetemi könyvtár, kinek félreismerhetlen egyik érdeme, hogy részint a tekintélye-sőbb német tudósok s szakférfiakkal való összeköttetése által az

ausztriai könyvkiadói üzletet tagadhatlan elzárkozottságából mindinkább kiemelni, másrészt az irodalmi termelényeknek csinosabb kiállítása által műtani szempontból is a belföldi könyvkereskedésnek nagyobb lendületet törekszik kölcsönözni. A párizsi kiállításon e czég különböző szakú munkákkal, főleg erdészet s állatorvostaniakkal, valamint többféle tan- és kézi könyvekkel jelentkezett, melyekkel akkép mint az utolsó volt londoni kiállításon sikerült neki nem csak saját ebbeli érdememeinek elismerését kívívni, hanem a birodalomnak általános irodalmi tevékenységét és nyomdászati előhaladását legalább is részben kellő kifejezésre juttatni.

E kettőn kívül még *Engel*, *Naumann*, *Förster* és *Zarranski* bécsi czégek különféle könyv- kö- és horganynyomatú kiállitmányaikkal, *Paterno*, *Reiffenstein*, *Reiss* és *Struffs* szintén Bécs városából való iparczégek jobbra színnyomatványaikkal (Chromolitografia, és lithochromia) tüntették ki magukat, és hol ezüst, hol bronz éremmel jutalmaztattak meg.

Hazánkából *Emich* Gusztáv magyar akadémiai nyomdász többrendű munkákkal és színnyomatványokkal jelentkezett a párizsi küzdterén, és ebbeli dicséretes igyekezete ezüst éremmel lön kitüntetve; kivüle még csak kevés kiállítónk volt, és azok közül egy sem részesítettett bármiféle kitüntetésben, névszerint az egri érseki könyv és könyomda intézet részéről az ismeretes Bartakovics-féle Album, meg a Gutenberg című és az ottani érseki nyomdász Tóth István szerkesztése alatt megjelenő első magyar nyomdászati szaklapból egy mutatvány lön beküldve; a többi elég nagyszámú könyvkiadóink és vállalkozóink közül még csak *Laufer* testvérek egypár könyvvel, *Hercz* pesti czég a Forray- Albummal, és a szintén nem megvetendő üzlettel dicsekvő, napról napra nagyobb technikai ügyességet tanúsító könyomdászaink közül egyedül *Pollák* testvérek szakjokba vágó némely mutatványokkal elég szerény modorban képviselik hazánk ebbeli iparát a nagy világ színe előtt.

E bajon segítni kell, nem szabad, hogy jövőben a világkiállításokon nemzetünk szellemi élete oly szegényen képviselve legyen, szükséges tehát röviden érinteni a módokat

és utakat, melyek megfelelőbb képviseltetésünkre vezethetnek.

Legtöbb termelési ágaknál, főleg azoknál, melyek világforgalmi cikkeket állítanak elő, az egyes termelők érdeke, tekintve a vilákiállításokon való képviseltetésüket, annyiból foly össze az állam közérdekével, hogy minden egyes termelő érdekében van saját czégét a világ előtt minél kecsesgőbb színben bemutatni, hogy nem csak eddigi fogyasztóközönőségét magának jövőre is biztosítsa, hanem még újabb és újabb hódítmányokat tegyen: ezekre nézve tehát a kormánynak közvetlen hozzájárulása nélkül is rendesen oly kiállítás fog létre jönni, mely az egyenkinti termelők és iparűzőknek, és azzal magának az államnak összes termőkéességét lehető tökéletesen fogja szembetüntetni. Vannak azonban oly termelési ágak, kivált azok, melyek túlnyomólag a belfogyasztásra szánvák, hol kevésbbé érdekében van az egyeseknek azok előtt kitárni termelési kincseiket, s műtani haladásait, kikre mint fogyasztókra úgy sem igen számolhatnak, s mikre nézve épen a nemzet becsülete inkább talán mint más irányban teljes képviseltetést igényelne.

Ez utóbbiak közé különösen a sajtóipar sorolható, jelesen oly államban, melyben a könyvkereskedés akármikor fogva világforgalmi jelentőséggel még nem bír, vagy a hol, mint névszerint Ausztriában és különösen hazánban, nincs is igen kilátás, hogy részint az irodalom polyglot természeténél, részint a különböző nyelvű irodalmi ágaknak geográfiai szűk körzeténél fogva könyvárú üzletünk a nemzetközi könyvkereskedés terén egyhamar szerepvivővé váljék.

Itt tehát a kormánynak, az egyes társulatok, tudós testületek és intézeteknek a hiányt helyre kell pótolniok. Mert nem lehet sem az államra, sem tudományos intézeteinkre közhűyös, hogy nemzetünk szellemi élete és cselekvősege mi csoda színben tűnik fel a világ előtt, nekünk nem szabad tűrnünk, hogy szellemi kincseink kezelésével és szaporításával megbízott egyesek nem törődésével szegényebbeknek, hátramaradottabbaknak lássunk, mint az valóban van.

A kormány e hiányon úgy segíthet, ha a kiállítókból, kiket inkább hazafias érzet, mint önérdek a kiállítással járó

áldozatok elvállalására vezethet, a hazafias érzelmet ebbeli érdemük alkalmas megjutalmaztatása által, névszerint az oly varázserővel bíró országos kitüntetés segélyével ébreszteni és táplálni törekszik.

A társulatok, tudományos testületek és intézetek pedig e bajon segíthetnek, ha vagy magok a kiállítók sorába lépnek, vagy legalább a felett örködnek, hogy sajnos hézagok ne keletkezzenek. Nagybritannia részéről a bibliai társulatok szép könyvkészlettel lepték meg a párizsi kiállítást, mi ha mindjárt inkább hittérítési czélból, mint az angol sajtómozgalomnak hivebb feltüntetése végett történt is, mindazonáltal nem megvetendő arányban járult Brittország szellemi hatalmának megfelelőbb képviseltetéséhez.

Mi magyarok oly társulattal birunk, mely tekintve a közmívelődésnek olcsó könyvek általi terjesztésére irányzott nemes buzgalmát, tekintve az általa esztendőnként megindítani szokott nyomtatványok terjedelmét, és a csekély erőhöz képest kifejteni szokott társulati tevékenységét, bátran megmérkőzhetik bármely más állambeli hason törekvésű társulattal, értem a Szent István társaságot. És nem esett volna-e jól, e társulattal is a magyarországi kiállítók közt találkozni, nem foglalhatott volna-e el díszes helyet a világtárlat sorompói belyől, nem részesült volna-e a nemzetközi jury osztatlan méltatásában, ha azon nyomtatványok nagy sorát mutatja be, melyek csak az utóbbi időben közvetlen vagy csak közvetített hozzájárulása folytán kerültek napfényre, főleg ha még azon olcsó árak is kitétettek volna, melyek azon nyomtatványoknak megszerzését még a szegénysorsuaknak is lehetővé teszik. Ha másutt nem, bizonyosan a 90 osztályban oly posítot vehetett volna be e társulat, mely hazánk társadalmi viszonyaira egészen más fényt árasztott volna, mint azon sajnos vacuum, mely ez osztályban hazánk részéről tátongott, és a magyar-óvári felsőbb gazdasági tanintézet részéről kiállított, különben ezüst éremmel kitüntetve lett taneszközök és gyűjtemények által csak némikép betöltetett.

Tudós intézetektől, jelesen a tisztelt akadémiától senki nem várhatja, hogy maga jelenkezzék szellemi termelényeivel a világtárlat sorompói elé, nem ez a tér, melyen a tud.

akadémiáknak kell harezot vívniok, hanem hogy a magyar tud. akadémia is némi jótékony befolyást vehet illőbb szellemi képviseltetésünk kivívásában, kétséget sem szenved. Az egyes kiadók buzdítása, költségesebb és nagyobb becsü saját kiadványainak az illető nyomdász részéről leendő kiállításának eszközlése, a kiállításra bejelentett tárgyaknak választottjai általi szemmeltartása, és a talált hézagok kipótlásáról való gondoskodás talán nem oly igen kivüle fekszenék szellemi feladatainak körén, hogy az efféle, merőben a nemzet érdekében elvállalandó, önkénytes testületi működés bárki által balra magyarázható lenne.

Még közvetlenebb tevékenységi tér nyílik e tekintetben egyetemi könyvtárunknak, és az annak igazgatásával megbízott közlegeknek. A jó példa vonzereje bennünket utánzásra készíthet. Norvégia részéről a párizsi kiállításon az ország legújabb irodalma *Botten-Hansen* a norvégi egyetem könyvtárainak főigazgatója által egyetemleg e cím alatt van bemutatva: *choix de la literature de Norvege pendant les dernières années sat.* — Nálunk a fenálló szabályrendeletek értelmében minden az ország határain belől sajtó alól kikerülő munkának, minden nyomtatványnak egy-egy példánya az egyetemi könyvtárnak megküldendő. A könyvtári főnök ennél fogva jobban mint bárki más ismerheti a hazai irodalom összes évi productumait, és az egyes kiadók, nyomdatulajdonosok úgy könyvkereskedők mulasztásaiból támadt hézagokat legkönnyebben szemügyre veheti, és az időszaki sajtó termelényeit, a folyóiratokat és hírlapokat, úgy mint az Angolország részéről a mostani világkiállításon történt, egy koszoróban egybefűzve közszemlére hozhatja. A helyes tapintat és bírálói képesség, melyet a kiállításra bocsátandó szellemi termelényeknek kellő válogatása kétségkívül feltételez, tudós intézeteink tagjaiban bizonyosan nagyobb mérvben lesz felfedezhető, mint bárki másban. Ha borainknál, anyagi termelésünk ezen főkincsénél szükségesnek látszik, csak a jeleseknek elismert fajokat a világküzdelem terére bocsátani, miért ne lehetne szellemi termelésünk kincseit is ily előleges megrostálás alá vonni? Vajha efféle megelőző bírálat és kimustrálási rendszer minden, a világkiállításra bejelentett tárgyra lel-

ne alkalmazást, hazánk sok tekintetben másként volna képviselve a világ versenypályáin, nemzetünk a külföldön más fogalmakat keltene maga felől, mint a jelen párizsi kiállításon való szegény képviseltetésünk képes volt kelteni, és nem lennénk kénytelenek mindég csak azon öntudatban vigaszt keresni, miszerint jobbak vagyunk hírünknel.
